

Юлія ГЛУЩЕНКО

Національна академія державного управління
при Президентіві України

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглядаються теоретичні основи місцевого самоврядування в Україні та досліджуються проблемні аспекти його розвитку в історичній ретроспективі. Зазначається, що останнім часом фінансове забезпечення існуючої системи характеризується мізерною часткою власних доходів та значною залежністю від державних трансфертів, що обмежувало виконання функцій місцевими органами влади. Пропонуються напрями вдосконалення системи місцевого самоврядування та зміцнення фінансової незалежності в умовах децентралізації влади в Україні шляхом розмежування повноважень та підвищення бюджетно-податкового потенціалу територій.

Ключові слова: місьцеве самоврядування, децентралізація, міжбюджетні відносини, фінансове вирівнювання, доходи, субвенції.

Yuliia Hluschenko. Local government in Ukraine: problems of development and financial support

The theoretical basis of local government in Ukraine and problematic aspects of its development in historical retrospective are studied. It is stressed that at the recent time the financial component of the existing system is characterized by negligible share of own revenues and significant dependence on government transfers, which limited the functions of local authorities. Directions of improvement of the local self-government and the strengthening of financial autonomy under decentralization of power in Ukraine are proposed by the separation of powers and increasing fiscal potential areas.

Key words: local government, decentralization, intergovernmental relations, financial equalization, income, grants.

Розвиток України як демократичної, соціальної та правової держави є неможливим без становлення дієвого місцевого самоврядування. Ратифікація положень Європейської хартії місцевого самоврядування, реалізація угод з країнами ЄС потребує дотримання її положень щодо належного фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування з метою якісного надання соціальних послуг населенню. Стратегічними в цьому напрямі є державні заходи, зокрема схвалення та виконання основ Концепції реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні, що має сприяти наданню високоякісних та доступних

публічних послуг, становленню інститутів прямого народовладдя, задоволенню інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодженню інтересів держави та територіальних громад [13].

Фінансова незалежність місцевих органів влади має забезпечуватися шляхом: зміцнення податкового потенціалу територій; удосконалення системи планування показників бюджету та їх прогнозування на середньострокову перспективу на місцевому рівні; запровадження нової системи державного управління регіональним розвитком з урахуванням досвіду відповідно до стандартів регіональної політики європейських держав [20]. Водночас нечітка розмежованість повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, нерегульованість законодавчої та фінансової бази послаблюють загальну ефективність процесу фінансової децентралізації.

Становлення та фінансове забезпечення розвитку місцевого самоврядування досліджувалися в працях відомих українських учених В. Кравченка, О. Кириленко, В. Вакуленка, О. Васильєвої, В. Мамонової, Ю. Молодожен, В. Удовиченко та ін. Проте додаткового дослідження вивчення питання застосування новітніх світових тенденцій муніципальної діяльності, модернізаційного та інтеграційного контексту розвитку місцевого самоврядування.

До невирішених частин загальної проблеми належать окремі проблеми фінансового забезпечення місцевих органів влади в процесі фінансової децентралізації як найбільш ефективної форми організації управління суспільними коштами.

Метою статті є дослідження розвитку місцевого самоврядування в Україні та стану фінансового забезпечення місцевих органів влади в умовах децентралізації. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

– розглянути теоретичні основи функціонування системи місцевого самоврядування в Україні;

– дослідити історичні аспекти розвитку місцевого самоврядування в Україні, визначити фактори, що стримують реалізацію процесу фінансової децентралізації;

– запропонувати шляхи вдосконалення системи місцевого самоврядування та зміцнення фінансової незалежності в умовах місцевих органів влади.

На сучасному етапі розвитку України одним із найефективніших інструментів місцевого управління та розвитку територій є місцеве самоврядування, яке відображає традиції народу, його ментальність, рівень розвитку суспільства та умови його існування.

Місьцеве самоврядування – це право та спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання

й управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення [15]. Його дія на основі правової, організаційної та фінансової автономії передбачає чіткий розподіл повноважень між органами державної влади по горизонталі, вертикалі, між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також децентралізацію владних повноважень (передача частки повноважень органів центральної влади на регіональний та місцевий рівень).

Місцеве самоврядування в Україні – це право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [14]. При цьому територіальною громадою є жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село. Представницькими органами місцевого самоврядування є ради.

Ключовими завданнями інституту місцевого самоврядування в Україні є: надання якісних муніципальних послуг; координація діяльності суб'єктів територіального розвитку; міжрівнева, міжмуніципальна та міжтериторіальна взаємодія; реалізація делегованих функцій держави; стимулювання розвитку територіальних громад і т. ін. [16].

Фінансова незалежність місцевих органів влади полягає в можливості самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного й соціального розвитку територій. Стратегічні перетворення місцевого самоврядування мають на меті належну імплементацію положень Європейської Хартії місцевого самоврядування, що передбачає перш за все розмежування повноважень органів виконавчої влади та органів самоврядування внаслідок чіткого розподілу функцій між рівнями влади та забезпечення їх виконання необхідними фінансовими ресурсами [9, с. 42].

Розглядаючи історичні етапи розвитку місцевого самоврядування в Україні, спостерігаємо різні погляди науковців щодо їх характеристики та періодизації. Зокрема, І. Грицяк вважає, що: «...процеси європеїзації, русифікації та українізації у вітчизняному місцевому самоврядуванні хоча й розпочиналися на різних територіях сучасної України і в різний час, однак відбувалися досить довго і навіть паралельно один одному» [5, с. 58]. Так, на його думку, перший період тривав до середини XIV ст. (відображає зародження, становлення й розвиток вітчизняних форм місцевого самоврядування – роду та

суверенної громади); другий – середина XIV ст. – перша половина XIX ст. (період європеїзації, поєднання місцевих форм самоврядування з елементами західноєвропейської організації самоврядування, зокрема м. Магдебург); третій – кінець XVII ст. – початок XX ст. (русифікація вітчизняного місцевого самоврядування на території сучасної України, більша частина якої входила до царської Росії); четвертий – 20-ті рр. XX ст. – до сьогодні (спроба українізації місцевого самоврядування).

Аналізуючи зазначені етапи, ми звернули увагу на проблеми, що негативно вплинули на розвиток місцевого самоврядування. Зокрема, запровадження принципу старшинства київського великого князя серед інших князів окремих руських князівств на першому етапі стало перешкодою для розширення повноважень віча як форми безпосередньої демократії (в сучасному розумінні – збори громадян). Розвиток місцевого самоврядування протягом другого етапу, на принципах магдебурзького права, був не досить ефективним у зв'язку з культурною, політичною та конфесійною дискримінацією корінного населення. У цей час відбулося обмеження міського населення в здійсненні виробничо-комерційних справ (заборона в торгівлі, володінні купленим майном, блокування ремісничих справ), відсторонення від міського управління (заборона в прийнятті судових рішень), заборона проведення церковних обрядів і церемоній, проживання в місті тощо.

На початку третього етапу (в XVII – XVIII ст.) місцеве самоврядування в українських селах було відсутнє через кріпацький стан, який обмежував та ліквідував права громади в цілому та селян зокрема. Невдоволення жителів окремих міст і сіл Лівобережної України зумовило втручання російського царя. У зв'язку з цим у XVIII – на початку XX ст. політика зводилася до винищення всього українського, зокрема й місцевого самоврядування. Унаслідок чужоземного володарювання різні українські території набували особливих регіональних, політичних, управлінських та самоврядних рис. У 1830-х рр. приблизно 80 % українців потрапили під колоніальний гніт російських царів, майже 20 % – австрійських імператорів [5, с. 62]. Заснування земських установ як органів самоврядування, починаючи з другої половини XIX ст., сприяло піднесенню загального рівня життя селян, виховуванню в місцевого населення почуття господаря в справах громади, що в результаті призводило до обмеженого самоврядування. У західноукраїнських землях (Галичина, Буковина та Закарпаття) на початку третього періоду дискримінаційна сутність місцевого самоврядування, побудованого на основі принципів магдебурзького права, зумовила його жалюгідний стан.

З проголошенням державної незалежності України в січні 1918 р.

(четвертий період) побудувати українську модель місцевого самоврядування спробували всі незалежні українські уряди (Генеральний Секретаріат, Гетьманат, Директорія), що свідчить про початок процесу українізації. Замість збереження традицій більшовицький уряд запровадив на більшій частині території України (крім західноукраїнських земель) систему органів диктатури пролетаріату, основу якої утворювали ради депутатів від різних класів і соціальних верств населення. Проте нові органи місцевої влади та управління створювались досить повільно і в 1925 р. були відсутні в 40 % міст і сіл України [5, с. 63]. Діяльність рад у різні періоди існування радянської системи була недостатньо ефективною через зосередження владних повноважень у партійних комітетах різних рівнів, що відрізнялися в підходах до розуміння та розв'язання місцевих проблем. Абсолютна централізація обмежувала матеріально-фінансові ресурси сільських рад. Кріпацький стан українського селянина проявився в зобов'язанні відробляти щоденно панщину колгоспником. Це призвело до послаблення місцевого самоврядування. З кінця 50-х до початку 60-х рр. ХХ ст. завдяки централізмові тоталітарної держави питання місцевого значення підпорядковувалися інтересам СРСР, що, у свою чергу, блокувало прояви сутності українського місцевого самоврядування.

З прийняттям в 1991 р. незалежності України та реалізацією положень низки законів та підзаконних актів цього періоду вдалося розвинути і вдосконалити власну модель національної системи місцевого самоврядування. Основа демократичного устрою влади в Україні визначилася з прийняттям у 1992 р. нової редакції «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування». Визначення системи та гарантій місцевого самоврядування в Україні, засад організації, правовий статус та основи відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування були досягнуті з прийняттям Конституції України у 1996 р. та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у 1997 р. Ратифікація Україною 15 липня 1997 р. Європейської Хартії місцевого самоврядування сприяла проголошенню найважливіших принципів місцевого самоврядування. Основоположними з них є правова, організаційна та фінансова автономія [9]. Фінансова автономія передбачає право на володіння та розпорядження інституціями власними коштами, достатніми для виконання функцій та повноважень, а також встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону та ін. У наступні роки було прийнято ряд законів з питань організації місцевого самоврядування, серед яких «Бюджетний кодекс України», «Земельний кодекс України», закони України «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських,

селищних, міських голів» тощо. Зазначені заходи сприяли закладенню законодавчого фундаменту для становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні відповідно до вимог ст. 2 Європейської хартії місцевого самоврядування та на основі положень Конституції України.

Водночас з 1991 р. органи місцевого самоврядування нечисленних громад (у більш як 6 тис. громад чисельність жителів становить менш ніж 3 тис. осіб, з них у 4 809 громадах – менш ніж 1 тис. осіб, а в 1 129 громадах – менше ніж 500 осіб) не могли практично здійснювати надані їм законом повноваження. Це пов'язано з відсутністю виконавчих органів, бюджетних установ, комунальних підприємств [13].

Крім того, останнім часом повною мірою не відбувалася реалізація в Україні принципу фінансової автономії місцевого самоврядування, зокрема забезпечення відповідності обсягу фінансових ресурсів місцевих органів влади функціям місцевого самоврядування та формування частини фінансових ресурсів за рахунок місцевих податків і зборів. Дотаційність 5 419 бюджетів місцевого самоврядування становила понад 70 %, 483 територіальні громади на 90 % утримувалися за рахунок коштів державного бюджету [13]. Суперечливість фінансового забезпечення розвитку територій полягала в нерівномірності територіального розміщення продуктивних сил, природно-ресурсного та податково-бюджетного потенціалів.

Основними критеріями бюджетного потенціалу вважають показники поточного фінансового стану, перспективи розвитку та якості управління бюджетом регіону [1]. Структура бюджетного потенціалу регіонів за ознакою джерел фінансування виокремлює: власний і залучений бюджетний потенціал [10]. Власний бюджетний потенціал регіону в основному формується за рахунок місцевих податків. Джерелами залученого бюджетного потенціалу є податки і збори, трансферти, що перераховуються до місцевих бюджетів у порядку, визначеному бюджетним законодавством України.

Що стосується місцевих податків і зборів зазначимо, що з прийняттям Податкового кодексу України у 2011 р. структура місцевих податків і зборів скоротилася з чотирнадцяти до п'яти. Зарахування до їх складу єдиного податку на підприємницьку діяльність сприяло підвищенню питомої ваги в структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів з 1 % у 2010 р. до 8,6 % у 2014 р. [3, с. 56]. Проте це незначний показник порівняно з досягненнями зарубіжних країн: у Німеччині – 60 %, Швейцарії – 48 %, Італії – 38 %, Австралії – 45 % [8].

Частка трансфертів із державного бюджету в доходах місцевих бюджетів у 2013 р. у шести із 27 регіонів перевищила 70 %, у семи регіонах вона становила від 60 до 70 %, у п'яти – від 50 до 60 %, і лише в дев'яти регіонах – менше ніж 50 % [17]. Крім того,

недовиконання закріплених доходів (першого кошика) на 6,6 % у 2013 р. ускладнило стан розрахунків з виплати заробітної плати, призвело до отримання бюджетних позичок, а отже, створило фінансову залежність органів місцевого самоврядування [4]. Причиною такої ситуації стали безпідставно завищені Мінфіном планові показники та мізерність частки неподаткових надходжень, що протягом 2010 – 2014 рр. коливалася в межах лише 10 – 12 % від загальної суми доходів [3, с. 58]. Проблемами їх оптимізації стали нерегламентованість відносин у сфері непрямого оподаткування, непрогнозованість, низька ефективність підприємств комунальної форми власності [2]. Мізерність доходів місцевих бюджетів другого кошика (власні доходи забезпечили близько 50 % витрат) унеможливила фінансування важливих місцевих програм розвитку територій [18].

Ураховуючи зазначене, приєднуємося до думки експертів, що «...забезпечення фінансової незалежності територіальних громад вбачається в децентралізації влади і відповідному розподілі між центром і регіонами» [11, с. 67]. Децентралізація (від латинського *de* – «заперечення», *centralize* – «середній, центральний») – знищення, скасування або ослаблення централізації і розширення прав низових органів управління [22, с. 164]. «Саме вона виступає однією з форм розвитку демократії, що дозволяє при збереженні держави та її інститутів розширити місцеве самоврядування, активізувати населення на вирішення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави і платників податків на утримання державного апарату і його матеріальних придатків – армію, міліцію тощо» [21, с. 22].

У рамках децентралізації в нашій державі реалізується схвалена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Вона націлена на забезпечення досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади; визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами, а також створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [13]. З метою її реалізації прийнято ряд важливих законодавчих актів, а саме: «План заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»; Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» тощо.

Шляхи реформи передбачають: наділення органів місцевого самоврядування повноваженнями за принципом субсидіарності; утворення виконавчих органів обласних і районних рад та розподіл повноважень між ними; реорганізацію місцевих державних адміністрацій в органи префектурного типу; чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці базового рівня.

Стимулювання територіальних громад до об'єднання та формування спроможних територіальних громад здійснюється шляхом прийняття законодавчої основи щодо децентралізації фінансів, розширення дохідної бази місцевих бюджетів шляхом закріплення (або збільшення відсотка) окремих податкових платежів та зборів за місцевими бюджетами. Громади, об'єднані відповідно до критеріїв, визначених законом про добровільне об'єднання територіальних громад, мають такі ж повноваження, як і міста обласного значення (ст. 67). Територіальні громади, які об'єднуються до 15 жовтня року, що передує плановому, матимуть прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, починаючи з планового бюджетного періоду. Органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах районного значення, що не об'єдналися, позбавлені права на виконання делегованих державою повноважень.

При цьому фінансова децентралізація відображає фінансові повноваження органів регіонального рівня. Вона є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади в розвитку підконтрольної їй території [6]. Досягнення бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, визначені Бюджетним кодексом, забезпечуються шляхом самостійного формування місцевих бюджетів (ст. 77), вибору розпорядниками коштів місцевих бюджетів установи з обслуговування власних надходжень бюджетних установ (в органах казначейства чи банківських установах, ст. 78), спрощення процедури надання місцевих гарантій та здійснення запозичень від міжнародних фінансових організацій шляхом запровадження принципу «мовчазної згоди» при погодженні з Мінфіном (ст. 74), надання права здійснювати місцеві запозичення всім містам обласного значення (ст. 16).

Досягнення фінансової самостійності місцевих бюджетів, передбачене Бюджетним кодексом, забезпечується шляхом встановлення єдиних нормативів відрахувань загальнодержавних податків (податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств) за кожною ланкою бюджету (ст. 64, 66, 69, 69 – 1), формування єдиного кошика доходів загального фонду та розширення переліку його джерел, запровадження нової системи вирівнювання податкоспроможності території. При розрахунку міжбюджетних

трансфертів враховано нові підходи до їх формування, розподілу та спрямування. Їх складниками є базова дотація, субвенції, реверсна дотація, додаткові дотації (ст. 96).

За результатами виконання місцевих бюджетів України за січень – червень поточного року приріст надходжень до загального фонду проти січня – червня минулого року (у зіставних умовах) становить 37,7 %, або 12,2 млрд грн. У 14 регіонах з 25 темп зростання надходжень вищий за середній по Україні [12]. Значно зросли надходження і з податку на нерухоме майно та становили 274,7 млн грн проти 44,5 млн грн за весь 2014 р. Акцизного податку з роздрібною торгівлю підакцизними товарами, який запроваджено з 1 січня 2015 р., надійшло 3,2 млрд грн, що становить у середньому 75,2 грн на одного жителя. У 13 регіонах з 25 цей показник є нижчим. Проте «...ізолюваними залишились сільські районні бюджети, де можливості збору нових податків – тобто податку на нерухомість, місцевого акцизу – є значно меншими. Ресурсна база таких бюджетів тимчасово скоротилась» [23]. Увага міністерства зараз спрямована переважно на сільські та районні бюджети (51 бюджет), які отримали від реформи стрес. Передбачається, що такі місцеві бюджети, які не отримали початкового позитивного ефекту від бюджетної децентралізації, отримують стабілізаційну дотацію на загальну суму 2 млрд грн.

Також за результатами колегії Міністерства фінансів зроблено висновок, що затверджені показники стосовно доходів не відповідають стану соціально-економічного розвитку територій та потребують внесення змін до рішень про місцеві бюджети з метою визначення реальних планових показників надходжень у розрізі платежів. Стосовно виконання планових показників місцевих бюджетів щодо міжбюджетних трансфертів варто зазначити, що за даними Державної казначейської служби України за 6 місяців 2015 р. у цілому за загальним та спеціальним фондом обсяг недофінансування становить 4,3 млрд грн (5,3 % від плану), з них за медичною субвенцією – 1,2 млрд грн (5,3 %), освітньою субвенцією – 0,7 млрд грн (3,1 %), субвенцією на допомогу сім'ям з дітьми – 0,9 млрд грн (4,4 %) [7]. Недоперерахування базової дотації, медичної та освітньої субвенцій пов'язано з тим, що казначейство не здійснює перерахування міжбюджетних трансфертів до ряду місцевих бюджетів Донецької та Луганської областей, які перебувають на тимчасово неконтрольованій території.

Підсумовуючи результати дослідження, варто зазначити, що місцеве самоврядування в Україні має позитивний розвиток, проте в умовах децентралізації влади повинно відбуватися на принципах субсидіарності, територіальності, правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності. Для цього необхідним є впровадження механізмів об'єднання економічно самодостатніх

територіальних громад з урахуванням рівня податкового потенціалу, розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів, між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади, а також фінансового забезпечення рівнів управління. Розширення повноважень та бюджетна самостійність вимагають від місцевого самоврядування активної позиції щодо розширення джерел наповнення місцевих бюджетів за рахунок податків як на нерухоме майно, так і на прибуток, що генеруються місцевою економікою. Дієвим стане запровадження механізму декларування прав на нерухоме майно та земельні ділянки.

Щодо перспектив подальших розвідок у цьому напрямі, то вони полягають у дослідженні питань бюджету участі в умовах ефективності використання коштів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел / List of references

1. **Борнос В. Г.** Формування бюджетної складової фінансового потенціалу регіону / В. Г. Борнос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2010. – Вип. 30. – С. 42 – 52 [Boronos V. H. Formuvannya biudzhetnoi skladovoi finansovoho potentsialu rehionu / V. H. Boronos // Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy. – 2010. – Vyr. 30. – S. 42 – 52].

2. **Братушка Е. С.** Проблеми та динаміка неподаткових надходжень у доходах бюджету України / Е. С. Братушка, Є. В. Кононець, А. В. Корнєєв // Актуальні фінансово-економічні проблеми сучасного розвитку України: матеріали всеукр. студент. наук. конф. – Режим доступу : conference.nuos.edu.ua/catalog/files/lectures/26479.pdf [Bratushka E. S. Problemy ta dynamika nepodatkovykh nadkhodzhenn u dokhodakh biudzhetu Ukrainy / E. S. Bratushka, Ye. V. Kononets, A. V. Kornieiev // Aktualni finansovo-ekonomichni problemy suchasnoho rozvytku Ukrainy: materialy vseukr. student. nauk. konf. – Rezhym dostupu : conference.nuos.edu.ua/catalog/files/lectures/26479.pdf].

3. **Бюджетний моніторинг:** аналіз виконання бюджету за 2010 – 2014 роки. – Режим доступу : www.ibser.org.ua [Biudzhetniyi monitorynh: analiz vykonannya biudzhetu za 2010 – 2014 roky. – Rezhym dostupu : www.ibser.org.ua].

4. **Виконання доходів місцевих бюджетів, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів станом на 01.01.2014 року.** – Режим доступу : minfin.gov.ua [Vykonannya dokhodiv mistsevykh biudzhativ, shcho vrakhovuiutsia pry vyznachenni obsyahu mizhbiudzhetnykh transfertiv stanom na 01.01.2014 roku. – Rezhym dostupu : minfin.gov.ua].

5. **Грицяк І.** Зародження, становлення і розвиток місцевого самоврядування в Україні / І. Грицяк // Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні. – 2013. – № 2. – С. 58 – 64 [Hrytsiak I. Zarozhennia, stanovlennia i rozvytok mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini / I. Hrytsiak // Mistseve samovriaduvannia ta rehionalnyi rozvytok v Ukraini. – 2013. – № 2. – S. 58 – 64].

6. **Децентралізація** // Вікіпедія. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Децентралізація [Detsentralizatsiia // Vikipediia. – Rezhym dostupu: uk.wikipedia.org/wiki/Detsentralizatsiia].

7. **Довідка** по міжбюджетних трансфертах станом на 01.07.2015 р. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua [Dovidka po mizhbudzhethnykh transfertakh stanom na 01.07.2015 r. – Rezhym dostupu: www.minfin.gov.ua].

8. **Зайчикова В. В.** Місцеві фінанси України та європейських країн / В. В. Зайчикова. – К. : НДФІ, 2007. – 299 с. [Zaichykova V. V. Mistsevi finansy Ukrainy ta yevropeyskykh krain / V. V. Zaichykova. – K. : NDFI, 2007. – 299 s.].

9. **Європейська** Хартія місцевого самоврядування : Хартія ратифікована Законом України від 15 лип. 97 р. № 452/97-ВР. – Режим доступу: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [Yevropeiska Khartiia mistsevoho samovriaduvannia : Khartiia ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 15 lyp. 97 r. № 452/97-VR. – Rezhym dostupu: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036].

10. **Клітинський Ю. С.** Джерела формування бюджетного потенціалу регіону / Ю. С. Клітинський // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2014. – № 1(208). – С. 49 – 53 [Klitynskyi Yu. S. Dzherela formuvannia biudzhethnoho potentsialu rehionu / Yu. S. Klitynskyi // Visn. Skhidnoukr. nats. un-tu im. V. Dalia. – 2014. – № 1(208). – S. 49 – 53].

11. **Князєв С. І.** Сучасний стан та особливості регіоналізації бюджетної системи / С. І. Князєв // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 66 – 71 [Kniaziev S. I. Suchasnyi stan ta osoblyvosti rehionalizatsii biudzhethnoi systemy / S. I. Kniaziev // Rehionalna ekonomika. – 2006. – № 4. – S. 66 – 71].

12. **Колегія** Міністерства фінансів України від 27 липня 2015 р. – Режим доступу: www.zoda.gov.ua/images/article/original/000047/47645/kolegiya-mfu-2015-07-27-1.pdf [Kolehiia Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27 lypnia 2015 r. – Rezhym dostupu: www.zoda.gov.ua/images/article/original/000047/47645/kolegiya-mfu-2015-07-27-1.pdf].

13. **Концепція** реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8 [Kontseptsiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini : skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvit. 2014 r. № 333-r. – Rezhym dostupu: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8].

14. **Конституція** України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. – Rezhym dostupu: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80].

15. **Місцеве** самоврядування // Вікіпедія. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/Місцеве_самоврядування [Mistseve samovriaduvannia // Vikipediia. – Rezhym dostupu: uk.wikipedia.org/wiki/Mistseve_samovriaduvannia].

16. **Місцеве** самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями

модернізації : наук. доп. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2014. – 128 с. [Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni napriamy modernizatsii : nauk. dop. / za zah. red. Yu. V. Kovbasiuka. – K. : NADU, 2014. – 128 s.].

17. **Молдован О. О.** Стратегія реформування системи державних фінансів України: завдання, пріоритети, механізми : аналіт. доп. / О. О. Молдован. – К. : НІСД, 2014. – 48 с. [Moldovan O. O. Stratehiia reformuvannia systemy derzhavnykh finansiv Ukrainy: zavdannia, priorytety, mekhanizmy : analit. dop. / O. O. Moldovan. – K. : NISD, 2014. – 48 s.].

18. **Остаточний** звіт: консультативна підтримка реформи місцевих бюджетів / Світовий банк. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua [Ostatochnyi zvit: konsultatyvna pidtrymka reformy mistsevvykh biudzhativ / Svitovyi bank. – Rezhym dostupu: www.minfin.gov.ua].

19. **Про місцеве** самоврядування : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 [Pro mistseve samovriaduvannia : Zakon Ukrainy vid 21 trav. 1997 r. № 280/97-VR. – Rezhym dostupu: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80].

20. **Про схвалення** проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2016 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 берез. 2015 р. № 314-р. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-2015-%D1%80 [Pro skhvalennia proektu Osnovnykh napriamiv biudzhethnoi polityky na 2016 rik : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 berez. 2015 r. № 314-r. – Rezhym dostupu: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/314-2015-%D1%80].

21. **Скрипнюк О. В.** Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія і практика / Олександр Скрипнюк // Віче. – 2015. – № 12. – С. 22 – 24 [Skrypniuk O. V. Detsentralizatsiia vlady yak chynnyk zabezpechennia stabilnosti konstytutsiinoho ladu: teoriia i praktyka / Oleksandr Skrypniuk // Viche. – 2015. – № 12. – S. 22 – 24].

22. **Словник** іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарлупа. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с. [Slovyk inshomovnykh sliv / uklad. : S. M. Morozov, L. M. Shkarlupa. – K. : Nauk. dumka, 2000. – 680 s.].

23. **Текст** виступу Міністра фінансів Наталії Ярьєско на Колегії Міністерства 27 липня 2015 року. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua/news/view/tekst-vistupu-ministra-finansiv-natalii-jaresko-na-kolegii-ministerstva-27-lipnja-2015-roku [Tekst vystupu Ministra finansiv Natalii Yaresko na Kolehii Ministerstva 27 lypnia 2015 roku. – Rezhym dostupu: www.minfin.gov.ua/news/view/tekst-vistupu-ministra-finansiv-natalii-jaresko-na-kolegii-ministerstva-27-lipnja-2015-roku].

Надійшла до редколегії 07.08.15